

Henning Mankell

De gekwelde man

Vertaald uit het Zweeds door
Janny Middelbeek-Oortgiesen

DE GEUS

Vierde druk

Oorspronkelijke titel *Den orolige mannen*, verschenen bij
Leopard Förlag

Oorspronkelijke tekst © Henning Mankell, 2009

Published by agreement with Leopard Förlag, Stockholm and
Leonhardt & Høier Literary Agency, Copenhagen

Eerste Nederlandstalige uitgave © Janny Middelbeek-Oortgiesen en
De Geus BV, Breda 2010

Deze editie © De Geus BV, Breda 2011

Omslagontwerp © Mijke Wondergem

Omslagillustratie © Phil Wills/Millennium Images UK

ISBN 978 90 445 2081 1

NUR 331

Niets uit deze uitgave mag verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt
worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke
wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van
De Geus BV, Postbus 1878, 4801 BW Breda, Nederland.

Telefoon: 076 522 8151. Internet: www.degeus.nl.

‘Een mens laat altijd sporen na.
Ook heeft iedereen een schaduw ...’

‘Je vergeet wat je je wilt herinneren
en onthoudt wat je wilt vergeten ...’

(Graffititeksten op muren van gebouwen in New York)

Proloog

Het verhaal begint met een plotselinge woede-uitbarsting.

Vlak daarvoor echter heerste op het ministerie van Algemene Zaken, waar de gebeurtenis zich afspeelde, de stilte van de ochtend. Alle tumult werd veroorzaakt door een rapport dat de vorige avond was ingediend en dat de Zweedse minister-president nu aan zijn donkere bureau zat te lezen.

Het was een vroege lentedag in 1983 in Stockholm en er hing een ondefinieerbare vochtige nevel over de stad en de bomen, die nog niet in knop stonden. Op het kabinet van de minister-president werd natuurlijk net zo veel over het weer gesproken als op andere werkplekken. Åke Leander, die als bode in het allerheiligste van het ministerie van Algemene Zaken werkte, was de man tot wie iedereen zich wendde wanneer het om het weer en de wind ging. Men vond dat hij altijd met de meest betrouwbare weersvoorspellingen kwam.

Leander had enkele jaren eerder een titel gekregen die chiquer klonk dan bode alleen; het kon zijn dat hij 'bureauhoofd' of iets dergelijks heette. Zelf beschouwde hij zich nog steeds als bode en er was geen haar op zijn hoofd dat eraan dacht dat hij een nieuwe titel voor zijn functie nodig had.

Åke Leander was er altijd, voortdurend in de nabijheid van de ministers en de staatssecretarissen die kwamen en gingen, hij hoorde als het ware tot de inventaris, was plichtsgetrouw en discreet. Voor de grap had iemand voorgesteld dat hij na zijn dood eigenlijk de beschermheilige van Algemene Zaken moest worden, een vriendelijk spook dat waakte over de inspanningen van de medewerkers om het land dat Zweden heette te besturen.

Dat Åke Leander zo veel over het weer en de wind wist,

kwam door de hobby die hij eropna hield. Hij was ongetrouwd en woonde in een niet al te grote flat in de wijk Kungsholmen. Op die plek hield hij zich bezig met een wereldwijd netwerk van vrienden die hij bereikte met enthousiaste radioamateuruitzendingen. Langeleden had hij de meeste codes uit het afkortingsjargon van de radiozendamateurs uit zijn hoofd geleerd; onder andere dat QRT betekende: 'houd op met zenden', of dat AURORA storingen in de uitzending en ontvangst verklaarde vanwege hoogfrequent noorderlicht. Bijna elke avond zat hij met zijn koptelefoon op zijn QRZ uit te zenden: 'U wordt aange-roepen door ...', gevolgd door zijn naam. Er ging een gerucht dat heel lang geleden de toenmalige minister-president om de een of andere reden moest weten wat voor weer het in oktober en november was op Pitcairn Island, het afgelegen eiland in de Stille Oceaan waar de zeelieden die op de Bounty aan het muiten waren geslagen tegen kapitein Bligh het veroverde schip daarna in brand hadden gestoken en voor de rest van hun leven waren gebleven. Åke Leander had de premier de volgende dag de gewenste weersinformatie verschaft. Uiteraard zonder te vragen waarvoor dat nodig was geweest. Hij was, zoals eerder opgemerkt, heel discreet.

Zelfs bij BZ is er niemand die zich met Åke Leander kan meten wanneer het om internationale contacten gaat, werd er vaak een beetje schamper over hem gezegd als hij langzaam door de gangen schreed.

Maar zelfs hij zag de woede-uitbarsting die de rust zou verstoren niet aankomen.

Toen de minister-president de laatste pagina gelezen had, stond hij op en liep naar het raam. Buiten wervelden de meeuwen door de lucht.

Het ging over onderzeeboten. Die verrekte onderzeebo-

ten, waarvan werd aangenomen dat ze in de herfst van 1982 de Zweedse territoriale wateren waren binnengedrongen en de grenzen hadden geschonden. Te midden van dat alles waren de Zweden naar de stembus gegaan en nu de rechtse partijen een aantal zetels hadden verloren en in de minderheid waren, had Olof Palme van de voorzitter van het parlement opdracht gekregen een nieuwe regering te vormen. Bij haar aantreden had de nieuwe regering onmiddellijk een commissie in het leven geroepen die moest uitzoeken hoe het zat met de onderzeeboten, die men nooit naar de oppervlakte had weten te dwingen. Sven Andersson was voorzitter van de commissie en nu was de uitkomst van het onderzoek gepresenteerd. Olof Palme had het rapport gelezen en hij begreep er niets van. De conclusies van het onderzoek waren totaal onbegrijpelijk. Hij was woest.

Opgemerkt moet worden dat het niet de eerste keer was dat Olof Palme zich opwond over Sven Andersson. In feite ging zijn weerzin helemaal terug naar de dag in juni 1963, toen vlak voor Midzomer een grijsjarige, elegant geklede zevenenvijftigjarige man midden in Stockholm op Riksbron werd opgepakt. Het gebeurde zo discreet dat het niemand opviel die op dat moment toevallig in de buurt was. De man die werd gearresteerd heette Wennerström, was kolonel bij de luchtmacht en vanaf dat moment op Riksbron ontmaskerd als een belangrijke spion voor de Sovjet-Unie.

Toen Wennerström werd gearresteerd was de toenmalige Zweedse minister-president Tage Erlander net van een buitenlandse reis onderweg naar huis. Hij had een van zijn weinige vakantieweken doorgebracht in een vakantiepark dat door de Zweedse vakcentrales voor hun leden was aangelegd in Riva del Sole. Toen Erlander uit het vliegtuig stapte en door journalisten werd besprongen was hij niet alleen totaal onvoorbereid, hij

verkeerde ook in vrijwel complete onwetendheid over de zaak. Hij wist niets van de arrestatie, niets van een verdachte luchtmachtkolonel Wennerström. Misschien dat de naam een keer als oud stof omhoog was gedwarreld tijdens een van de onregelmatig terugkerende bezoeken onder vier ogen, waarbij de minister van Defensie verslag aan hem uitbracht. Het was niets ernstigs, niets om je echt druk over te maken. In het troebele water van de Koude Oorlog dreven er altijd verdenkingen tegen Russische spionnen rond. Veel had je niet aan de antwoorden van Erlander. De man die om precies te zijn zeventien jaar ononderbroken minister-president van Zweden was geweest, stond voor gek en met zijn mond vol tanden omdat noch minister van Defensie Andersson, noch iemand anders die van de zaak op de hoogte was hem had meegedeeld wat er gaande was. Tijdens het laatste deel van de reis, de nauwelijks een uur durende vlucht van Kopenhagen naar Stockholm, had men hem voldoende van de schokkende zaak op de hoogte kunnen brengen om hem de kans te geven zich voor te bereiden op de ontmoeting met de opgewonden journalisten, maar niemand had zich op vliegveld Kastrup bij hem gevoegd.

Ook al kwam het nooit in de openbaarheid, het scheelde de dagen daarna niet veel of Erlander was afgetreden als minister-president en leider van de sociaal-democratische partij. Niet eerder was hij zo teleurgesteld geweest over zijn collega's binnen de regering. Olof Palme, die toen al naar voren begon te treden als kandidaat om Erlander op een dag op te volgen, deelde de woede van de minister-president over de nonchalance die tot zijn vernedering had geleid natuurlijk loyaal. Olof Palme waakte over zijn Meester als een nijldige bloedhond, werd er in regeringskringen altijd gezegd. Niemand was gewend hem tegen te spreken.

Olof Palme kon Sven Andersson nooit vergeven wat hij Erlander had aangedaan.

Velen vroegen zich later af waarom Olof Palme Sven Andersson dan toch in zijn regeringen opnam, maar dat was eigenlijk niet moeilijk te begrijpen. Als Palme had gekund had hij het natuurlijk niet gedaan, maar hij kon gewoonweg niet om Andersson heen. Sven Andersson had veel macht en invloed in de partijdistricten. Hij was een arbeiderszoon, in tegenstelling tot Olof Palme, die rechtstreeks gelieerd was aan oude Baltische adel, in wiens familie officieren zaten – en die zelf bovendien reserveofficier was – maar die bovenal afkomstig was uit de welgestelde Zweedse bovenklasse. Olof Palme had totaal geen verbinding met de wortels van de partij. Hij was een overloper, die vast wel serieus was in zijn partijpolitieke overtuiging, maar die zijn leven lang toch een vreemde politieke eend in de sociaal-democratische bijt zou blijven.

Åke Leander, die net in de gang langs de kamer van de minister-president liep met een boos geformuleerd schrijven over het feit dat de ambtenaren op het kabinet van de minister-president 's avonds slordig waren met afsluiten, hoorde de woede-uitbarsting. Heel even bleef hij staan, maar daarna liep hij door alsof er niets was gebeurd.

Olof Palme kon zijn woede niet langer onderdrukken. Hij draaide zich om naar Sven Andersson, die ineengedoken op de grijze bank in het kantoor van de minister-president zat. Palmes gezicht was bloedrood en zijn armen schokten op de eigenaardige manier die zijn momenten van woede kenmerkte.

‘Er zijn toch geen bewijzen!’ bulderde hij. ‘Alleen maar beweringen, toespelingen, het halfonderdrukte gemekker van deloyale marineofficieren. Dit onderzoek brengt ons helemaal geen helderheid. Integendeel, het voert ons juist regelrecht het politieke moeras in.’

Enkele jaren eerder, in de nacht van 28 oktober 1981, was een Sovjetonderzeeboot aan de grond gelopen in Gåsefjärden bij Karlskrona. Dat was niet alleen Zweeds territoriaal water, maar ook een gesloten militair gebied. De onderzeeboot droeg het kenteken U137 en de commandant aan boord, Anatoli Michajlovitsj Goesjtsjin, beweerde dat de onderzeeboot uit de koers was geraakt als gevolg van een onbekend defect aan het gyrokompas. Zweedse marineofficieren en gewone vissers waren ervan overtuigd dat alleen een zeer beschonken kapitein het kunststukje kon flikken zo diep in de archipel door te dringen zonder eerder aan de grond te lopen.

Op 6 november werd de U137 de internationale wateren in gesleept en hij verdween. In dat geval bestond er dus geen twijfel over het feit dat het om een Sovjetonderzeeboot ging die in de Zweedse wateren was geweest, maar of het een bewuste schending of dronkenschap op zee was, werd niet duidelijk. Omdat de Russen bleven vasthouden aan het defecte kompas werd dat algemeen aangenomen als een bevestiging van het feit dat de kapitein echt dronken was geweest. Geen enkele zelfbewuste marine erkent natuurlijk dat een van zijn commandanten dronken is tijdens zijn dienst.

Toen waren de bewijzen er geweest. Maar waar waren die nu?

Wat de vroegere minister van Defensie ter verdediging van zichzelf en de commissie had aan te voeren weet niemand. Zelf maakte hij er geen aantekeningen van en Olof Palme, die een paar jaar later werd vermoord, liet ook geen memoires na.

Ook Åke Leander gaf geen commentaar, mondeling noch schriftelijk, op de woede-uitbarsting in het kantoor van de minister-president. Op 1 januari 1989 verliet hij zijn post en trok hij zich terug in zijn flat en bij zijn vrienden in de ether. Door de toenmalige minister-president werd hij hartelijk bedankt voor zijn diensten. In het najaar van 1998 overleed hij in stilte en

later had niemand het gevoel dat hij als een spook op het ministerie van Algemene Zaken terugkeerde.

Het begon dus allemaal met deze woede-uitbarsting. Het verhaal over de restricties van de politiek en de intocht in het moeras, waar waarheid en leugen een tegengestelde betekenis kregen en uiteindelijk nergens helderheid over te verkrijgen was.